

1917 / 18

Ⓢ VLAANDEREN.

Bron: Vercaemer, M.; Debaeke, S. (2002)

GARNAALVISSERIJ TE PAARD. VAN OOSTDUINKERKE TOT AZERBEIDZJAN.

Ineke Steevens

Ineke Steevens

NAVIGO – Nationaal Visserijmuseum Oostduinkerke

Pastoor Schmitzstraat 5, 8670 Oostduinkerke

E-mail: ineke.steevens@koksijde.be

INLEIDING

Toen op 29 november 2013 de studiedag 'Vissen in het verleden' plaatsvond, beleefde Oostduinkerke spannende dagen: elk moment kon immers de beslissing vallen over de erkenning van hun befaamde garnaalvisserij te paard als immaterieel cultureel erfgoed. In februari 2013 had het NAVIGO - samen met verschillende andere stakeholders, waaronder de paardenvissers zelf - daartoe immers een dossier ingediend bij UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), in de hoop deze lokale traditie verder te cultiveren en te beschermen. Vijf dagen na de studiedag, op woensdag 4 december 2013, kwam uiteindelijk het verlossende bericht uit Azerbeidzjan: de Oostduinkerke garnaalvisserij te paard werd officieel toegevoegd aan de 'Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid', een ware mijlpaal voor de kustgemeente. Geen beter moment dus om deze traditie uitgebreid onder de loep te nemen. In de volgende alinea's maken we verder kennis met de garnaalvisser en zijn paard, met de garnaalvisserij als onderdeel van het immaterieel cultureel erfgoed en ten slotte met het NAVIGO-museum en de rol van deze instelling in het borgen van de traditie van de garnaalvisserij te paard.

DE GARNAALVISSEER EN ZIJN PAARD

De Oostduinkerke garnaalvissers vertrekken altijd van thuis uit, uitgerust met Brabants trekpaard en kar. Ze stappen door het water, parallel met de kust over de zandstrook en laten daarbij grote, trechtervormige netten over het zand slepen. Dit veroorzaakt kleine schokgolfjes waardoor de garnalen in het net terecht komen. Het vissen neemt zo'n drie uur in beslag: van anderhalf uur voor laagwater tot anderhalf uur na laagwater. Na ongeveer een half uur vissen worden de eerste netten geleegd. De inhoud wordt gezeefd op een zandbank of op het strand en de vers gevangen garnalen worden bewaard in manden die langs de flanken van het paard hangen.

Momenteel zijn er twaalf huishoudens actief in de paardenvisserij in Oostduinkerke. Iedereen kent de namen van de garnaalvissers wel: Marius, Bernard, Stefaan, Xavier, Roland,... maar sinds kort heeft Oostduinkerke ook een Nele en Corinne die de garnaalvisserij bedrijven. Het werk wordt verdeeld in familieverband; de vrouwen koken bijvoorbeeld de garnalen thuis. De garnaalvissers te paard kunnen gezien worden als een groep met een zeer specifieke taakverdeling, waarbij iedereen actief handelt. De vissers gaan trouwens steeds per twee in zee, niet enkel om het gevaar te beperken maar ook om elkaar te helpen.

Er bestaan geen uitgesproken voorwaarden om garnaalvisser te kunnen worden, maar je moet natuurlijk wel beschikken over een eigen trekpaard. Dit dier wordt opgeleid door de garnaalvisser die hem berijdt én door een extra begeleider, een rol die de Oostduinkerke garnalenvisser Johan Vandendriessche zeer vaak op zich neemt.

Fig. 1 Garnaalvisserij te paard (Bron: Gemeente Koksijde).

DE GARNAALVISSERIJ TE PAARD ALS IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

In 2003 werd – in de UNESCO Conventie voor de borging van het immaterieel cultureel erfgoed – een definitie voor immaterieel erfgoed geformuleerd, die gezien moet worden in een brede actuele context van globalisering, stijgende mobiliteit en nieuwe communicatietechnologieën. De volledige definitie klinkt als volgt:

*Immaterieel cultureel erfgoed is **niet-tastbaar**. Het zijn de **gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken** die een gemeenschap overgeërfd heeft gekregen of in een historisch continuüm kunnen gevat worden en die de gemeenschap of groep in een consensus voldoende belangrijk acht om door te geven aan **toekomstige generaties**. Het gaat steeds om immateriële en dus niet-tastbare uitingen van de interactie tussen de mens en zijn omgeving. Immaterieel erfgoed is dynamisch; door evolutie in de tijd en door interactie met de omgeving krijgt het nieuwe betekenissen en verandert het gebruik en de functie. Het benoemen als ICE is tijds- en plaatsgebonden. Het is een culturele actie die ingrijpt op de gewoonte, het gebruik, de kennis en de praktijk. Het benoemen geeft de mogelijkheid om **proactief** te handelen en zorgt ervoor dat het **doorgegeven wordt** of dat actief kan ingezet worden op processen van doorgeven.*

Kort gezegd is immaterieel cultureel erfgoed, in tegenstelling tot bijvoorbeeld werelderfgoed zoals Brugge, dus niet tastbaar. Het zijn gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken die een gemeenschap overgeërfd heeft. Immaterieel cultureel erfgoed is daarenboven ook dynamisch, het evolueert in interactie met de omgeving. Ambachtelijke technieken, feesten, rituelen, mondelinge tradities, enz.: het kan allemaal onder de noemer van immaterieel cultureel erfgoed geplaatst worden.

Op de UNESCO-lijst van erkend immaterieel erfgoed terechtkomen, heeft niets met geld te maken, maar moet louter als een 'tool' gezien worden: het is een werktuig voor internationale zichtbaarheid, die ook samenwerking en ondersteuning biedt. UNESCO bekijkt de garnaalvisserij niet louter als een unieke ambacht die enkel in Oostduinkerke bedreven wordt, maar dicht het bovenal een modelfunctie toe. Het kàn, naar andere lokale ambachtelijke manifestaties toe, een voorbeeld zijn van hoe iets bewaard en geborgen kan worden. Het Engelse woord voor borgen is trouwens '*safeguarding*', wat zowel het onderzoeken, het documenteren, het identificeren als het herlanceren van dat element betekent. Het komt erop neer dat het ambacht van generatie op generatie wordt doorgegeven en dat er respect opgebracht wordt voor de activiteit, zodat deze dynamisch kan blijven groeien. Vandaag zijn 155 landen lid van UNESCO. Sinds 2008 is er bovendien ook een Vlaamse inventaris en in 2010 verscheen een visienota van minister Schauvliege die eveneens het belang van het 'borgen' beklemtoonde. Het is niet alleen in Vlaanderen, maar ook in de rest van de wereld een vrij nieuw concept met een jong beleidsplan.

Als de Oostduinkerke paardenvisserij door een UNESCO-bril bekeken wordt, dan blijkt vooral het aspect van kennisoverdracht over generaties heen van cruciaal belang. Dit betreft trouwens niet enkel de kennis die wordt overgegeven van garnaalvisser op garnaalvisser, maar tevens van paard op paard. Als een paard op 'pensioen' gaat, dan gebruiken garnaalvissers deze namelijk nog steeds om de jonge garde op te leiden. Het oude dier zal dan meegaan naar de zee, zijn jonge soortgenoten op hun gemak stellen en in korte sessies tonen hoe er gevist moet worden. Daarnaast beschouwd UNESCO de garnaalvisserij in Oostduinkerke ook uitdrukkelijk als een inspiratiebron voor andere gemeenschappen met gelijkaardige visserijtechnieken. Een speurtocht via Google en een actieve zoektocht in het veld leverde daaromtrent al enkele resultaten op, waaronder de Mapuche indianen in Chili, die eveneens met paard en net vissen. Ook in England kwam deze praktijk vroeger voor, al wordt daar tegenwoordig met tractoren gewerkt. Zo is NAVIGO steeds opzoek naar andere manifestaties, in de hoop meer te weten te komen over de geschiedenis ervan en om kennis te delen over deze traditie.

De garnaalvisserij te paard geeft een identiteit aan Koksijde, maar vooral aan Oostduinkerke. Overal waar je komt in het dorp, wordt deze paardenvisserij gesymboliseerd. Flor Kos de paardenvisser staat tijdens de lente en de zomermaanden steeds op post voor het oud gemeentehuis, maar ook cafés en straatnamen verwijzen naar deze traditie. Het is werkelijk een soort van collectieve identiteit, die zich ook manifesteert in de garnaalstoet, in de visserij folklore avonden, enzovoort.

Fig. 2 Flor Kos de paardenvisser (Bron: NAVIGO – Nationaal Visserijmuseum).

DE GARNAALVISSERIJ EN HET NAVIGO-MUSEUM

In het centrum van Oostduinkerke vind je het NAVIGO (Nationaal Visserijmuseum Oostduinkerke), dat een rijke museumcollectie herbergt. Je vindt er onder andere de ‘visserkoppen’ van Stephan Vanfleteren, het kustvisserstvaartuig OD.1 Martha en een zaal over de kustvisserij en de garnalvisserij te paard. Vroeger werd deze, zoals op figuur 3 te zien is, ook wel eens met muilezels bedreven: nadat het geallieerd leger vele van deze dieren na afloop van de Eerste Wereldoorlog achtergelaten had, werden de ezels tijdens het Interbellum dan maar ingezet om te gaan vissen.

Sinds 1976 concentreert het NAVIGO-museum zich op het onderzoeken en verzamelen van collectie-items over de nationale visserij en het ontsluiten ervan. NAVIGO vervult daarnaast ook de functie van bemiddelaar in de inspanningen omtrent de UNESCO-erkenning van de paardenvisserij als immaterieel cultureel erfgoed. Het museum zoekt naar een interdisciplinair netwerk en staat in voor de administratie omtrent UNESCO en de Vlaamse inventaris. NAVIGO zet zich bovendien actief in voor diverse borgingsmaatregelen, door zich te focussen op onderzoek en door het inrichten van een tweedaags colloquium omtrent garnalvisserij, in samenwerking met FARO (Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw) en CAG (Centrum Agrarische Geschiedenis). Het museum organiseert tevens diverse lezingen op studiedagen, verzorgt publicaties en voorziet tal van activiteiten om de garnalvisserij ook in het museum te betrekken. Traditioneel wordt bijvoorbeeld de ‘Paardenvissers in het museum’-dag gehouden, waarbij de garnalvissers tegen 11 à 12 uur bij het museum arriveren, om er de vers geviste garnalen vervolgens ter plaatse te koken, te zeven en vervolgens te laten proeven.

Wie ten slotte graag meer te weten wil komen over het immaterieel erfgoed, kan daarvoor terecht op www.immaterieelerfgoed.be. Op deze site worden de manifestaties betreffende het immateriaal cultureel erfgoed gebundeld, en kunnen ook alle elementen die reeds opgenomen werden in de Vlaamse inventarislijst van immaterieel erfgoed teruggevonden worden.

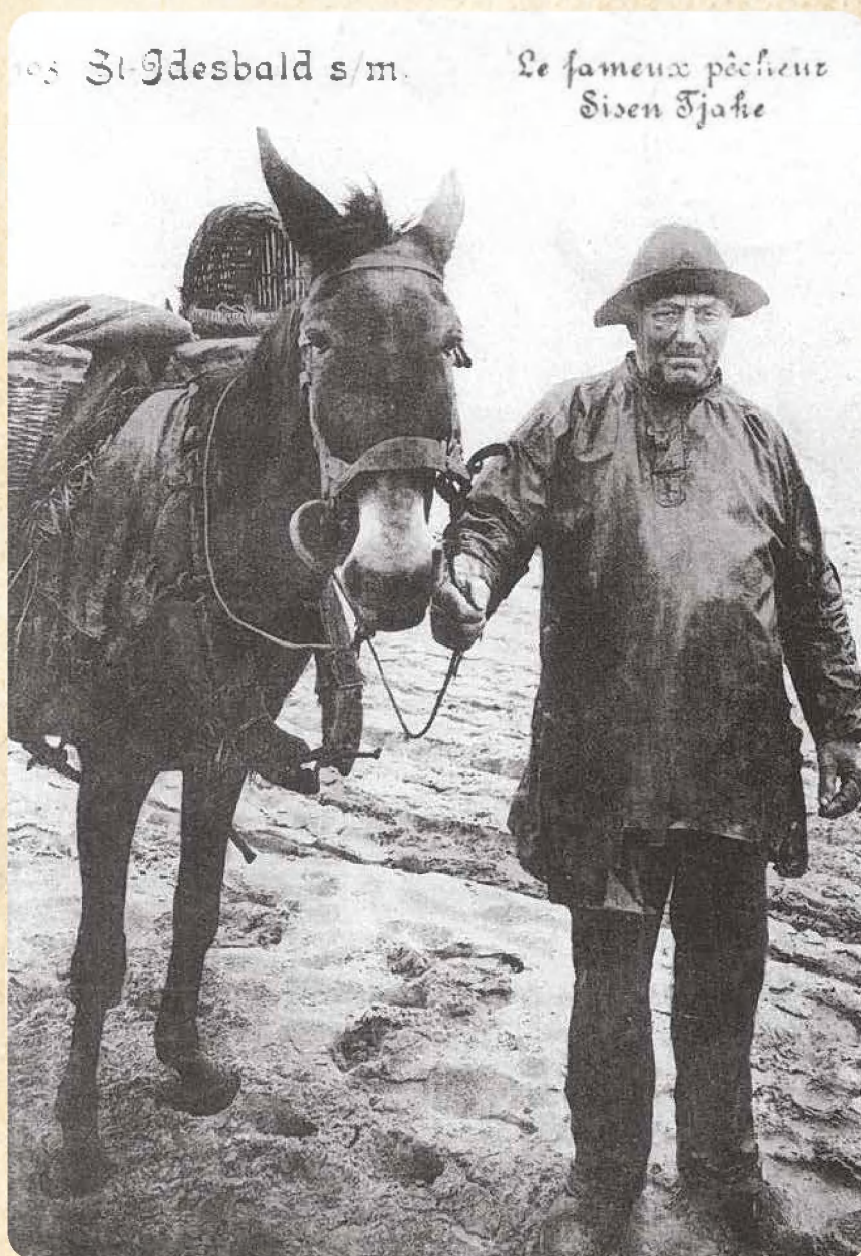

Fig. 3 De bekende garnalvisser Frans Legein (bijgenaamd 'Sisen Tjake') met zijn muilezel op het strand van Sint-Idesbald, deel van Koksijde (Bron: Vercaemer, M.; Debaeke, S. (2002). Koksijde graag gezien: de oudste prentkaarten).